

УДК 37.018.51 (072)

БЕРЛАДИН Ольга Богданівна,

здобувач, начальник відділу сприяння
працевлаштуванню студентів і випускників,
Східноукраїнський національний університет
імені Лесі Українки,
e-mail: ola.lutzk@hotmail.co.uk

МОДЕРНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовані тенденції розвитку моделей сучасних початкових шкіл сільської місцевості, узагальнено педагогічний досвід створення моделей сільських шкіл педагогами-новаторами (друга половина ХХ ст.), окреслені перспективи модернізації різних типів сільських початкових шкіл з метою підвищення їх конкурентоздатності, забезпечення якості освіти.

Ключові слова: модернізація; моделі; початкова школа сільської місцевості; «школа-родина»; «школа-освітній округ»; модель гуцульської школи; моделі сільської школи; педагогічна спадщина В. Сухомлинського, О. Захаренка.

Постановка проблеми. Актуальність порушеної проблеми засвідчують директивні документи з розвитку освіти в Україні, які одночасно є і методологічним підґрунтям. Зокрема, в Національній доктрині розвитку освіти в Україні (2002 р.) звернуто увагу на необхідність державної підтримки для здобуття якісної освіти в сільській місцевості, розвиток різних типів навчальних закладів, створення варіативних навчальних програм, збереження та розвиток єдиного освітнього простору [1]. «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» серед пріоритетних завдань для здійснення стабільного розвитку і якісного прориву в національній системі освіти, зокрема в сільській місцевості, визначає стовідсоткове охоплення обов'язковою дошкільною освітою усіх дітей п'ятирічного віку через урізноманітнення форм її здобуття; здійснення оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів з урахуванням демографічних, економічних, соціальних перспектив розвитку регіонів, потреб громадян і суспільства; урізноманітнення моделей організації освіти, зокрема для сільських дітей; створення в сільських регіонах освітніх округів, ресурсних центрів дистанційного навчання, філій базових шкіл, домашніх шкіл типу «школа-родина»; вдосконалення мережі навчально-виховних комплексів «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» [2].

У «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» відзначається як пріоритетне завдання розвитку освіти – оптимізація мережі загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, проблема збереження шкіл, особливо в сільській місцевості. «Адже школа у більшості випадків є єдиним освітнім закладом на селі, а відтак, не має конкурентів на ринку освітніх послуг і, по суті, виступає як єдиний гарант права дитини на освіту та певним чином її соціальний захист. Проблема полягає не лише в конституційному праві дитини на освіту, розвитку людського потенціалу. Йдеться про загрозу існування сотень населених пунктів. Фактично – це питання національної безпеки» [3, с. 50].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» №911-УШ від 24 грудня 2015р. передбачається «продовження роботи з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів із скороченням їх кількості (орієнтовно на 5% за рахунок об'єднання малокомплектних шкіл, зміни їх типу та / або ступеня, реорганізації тощо), підвищення наповнюваності класів, груп» [4], пошук нової стратегії розвитку системи освіти, суттєві зміни її пріоритетів у напрямку поєднання традицій, досвіду та інновацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історико-педагогічну ретроспективу функціонування і розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості досліджували Г. Іванюк, В. Кравець, Г. Щука та ін. Для обґрунтування теоретичних основ функціонування та розвитку сільської школи важливе значення мають наукові напрацювання вітчизняних учених, у яких розглядається вдосконалення навчально-виховного процесу в

сільській школі (О. Біда, О. Коберник, З. Онишків, Н. Присяжнюк та ін.); функціонування різних типів сільських початкових шкіл (В. Кузь, Н. Манжелій, Л. Федорович та ін.); наукові положення теорії і практики моделювання (А. Братко, В. Штофф та ін.). У ракурсі досліджуваної проблеми значну цінність становлять праці науковців, присвячені теоретичним засадам моделювання розвитку сільських початкових шкіл (В. Мелешко, О. Савченко та ін.).

Мета статті – здійснити аналіз моделей розвитку загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості (загальноосвітній навчальний заклад I ступеня, навчально-виховний комплекс «початкова школа – дитячий садок», «школа-родина», модель гуцульської школи, модель освітнього округу); розкрити можливості впровадження авторських моделей сільських загальноосвітніх навчальних закладів (В. Сухомлинського, О. Захаренка), сучасних освітніх технологій у навчально-виховне середовище в контексті наукових надбань та вимог часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба розроблення теоретичних напрацювань і практичних дій щодо модернізації початкових шкіл у сільській місцевості є очевидною, оскільки спроби вдосконалення педагогічної системи за допомогою внесення локальних змін не приносять якісного оновлення. Для їх модернізації, створення нових типів сільської початкової школи України потрібен власний шлях.

Науково вартісним і педагогічно вивіреном орієнтиром у модернізації сучасних загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості можуть стати моделі сільських загальноосвітніх навчальних закладів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського, О. Захаренка, навчально-виховні комплекси «школа-сад», «школа-родина», модель гуцульської школи.

Звертаємо увагу на те, що дефініція «модернізація» трактується як удосконалення, покращення, оновлення об'єкта, приведення його у відповідність з новими вимогами і нормами, технічними умовами, показниками якості [5, с. 323].

Моделювання педагогічних систем загальноосвітніх навчальних закладів науковцями розглядається як науково обґрунтований вибір структури, що забезпечує раціональне використання ресурсної бази, інноваційних технологій, специфіки діяльності закладу, що корелюється з потребами та вимогами суспільства [6].

Зауважимо, «модель» від французької – зразок – це умовне зображення будь-якого об'єкта чи системи об'єктів; зразок конструкції; зменшене або збільшене відтворення чогось; схема для пояснення якогось предмета, явища або процесу в природі і суспільстві [10, с. 649]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови читаємо: модель – зразок якого-небудь нового виробу, взірцевий примірник чогось; зразок, що відтворює, імітує будову і дію якого-небудь об'єкта, використовується для одержання нових знань про об'єкт; уявний чи умовний (зображення, опис, схема і т. ін.) образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його «представник» [7, с. 535].

Г. Селевко, аналізуючи інноваційні підходи до моделювання розвитку сучасної школи, акцентує увагу на таких варіантах: модель як спосіб організації життєдіяльності шкільного співавторства; модель – зразок досвіду, в якому переосмислюється педагогічна діяльність і досвід навчання; модель як тип альтернативної шкільної освіти, архітектура її конструкцій і нових форм; модель як систематична форма інноваційного експерименту; модель як організаційна система розвитку педагогічних культурних норм тощо [8].

Орієнтиром у моделюванні розвитку сучасної початкової сільської школи може бути розроблена свого часу В. Сухомлинським цільова концепція виховання – чітка система діяльності, засобів, яка виводить учнів на систему відносин, що формують обов'язок, совість, відповідальність, людяність. Основні положення виховної системи педагога полягають у моделюванні таких педагогічних ситуацій, які зреалізують умови для прояву добра для оточуючих (виховання добротою).

Досвід створення та діяльності «Школи радості» В. Сухомлинським є прикладом впливу середовища на розвиток дитини, взаємодії між школярами, вчителями, родинами учнів і соціальним оточенням, відкритості школи, що на сьогодні відображає глобальну

світову тенденцію виховного простору. Педагог-гуманіст, досліджуючи проблему впливу середовища (просторового, родинного, соціального), на практиці довів, що школа як соціальний інститут, відкрита виховна система може ефективно функціонувати за умови тісної співпраці з соціальним довкіллям. Розвиваючи різноманітні форми взаємодії і співпраці з середовищем, школа В. Сухомлинського стала освітньо-культурним виховним центром села. Гуманізм його педагогіки, концепція педагогічного оптимізму органічно влітаються в сучасний освітній процес. Вагомі педагогічні знахідки педагога, присвячені проблемам сільської школи, потребують глибокого аналізу й осмислення в нових умовах сьогодення.

Модель Сахнівської середньої школи в педагогічній спадщині О. Захаренка поєднує п'ять основних центрів: освітній, центр здоров'я, культурно-виховний, навчально-виховний, центр трудового навчання й виховання.

Заслуга О. Захаренка полягає в тому, що він об'єднав для шкільної справи вчителів, батьків, громадськість, переконав керівників, що «школа майбутнього» потрібна селу сьогодні для того, щоб з нинішніх учнів вирости всебічно розвинені особистості, з високим розумінням соціальної ролі в демократичному суспільстві. Педагог-новатор у своїй авторській школі продовжив ідею самореалізації особистості школяра, досліджену і розроблену В. Сухомлинським. Парадигма самореалізації особистості глибоко демократична, гуманістична за суттю, в центрі уваги якої освічена особистість, яка розвиває свої здібності і в школі, і в родині.

Зішлемося на основні параметри технології «школи-самореалізації»: 1) зміна домінанти парадигми з соціально орієнтованої на гуманістично орієнтовану, особистість у якій є самоцінністю; головна мета виховної діяльності – розвиток особистості при неупинному зростанні згодом її соціальних функцій – громадянських, сімейних, виробничих; 2) виховання у педагогічно керованій діяльності та спілкуванні; 3) формування в школяра вміння входити в колектив, виходити з нього, перебувати в стані самотності; 4) провідна роль учителя в освітньому процесі, партнерство.

Технологія «Школи самореалізації особистості», розроблена й апробована на практиці сільської школи В. Сухомлинським, творчо продовжена педагогом новатором О. Захаренком, слугує джерельною базою для розбудови нової національної школи, у тому числі і сільської початкової. Основні ідеї школи самореалізації (надання школі перетворюючої ролі до самореалізації особистості школяра, педагогізація та втілення в життя національно-регіональної традиції, «зрушити з місця» традиційну школу в напрямку «Школи самореалізації особистості») втілені в практику діяльності сільської школи над Росією.

Осмислення теоретико-практичної спадщини В. Сухомлинського, О. Захаренка диктує потребу врахування її надбань у модернізації початкової школи в умовах сільського соціуму. У сучасній практиці роботи загальноосвітніх шкіл реалізуються такі моделі, як навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад», «модель гуцульської школи», «Соціокультурний освітній центр (комплекс)», «Школа – родина» та ін.

Навчально-виховний комплекс «початкова школа – дитячий садок» – це навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на здобуття дошкільної та початкової освіти. Перші навчально-виховні комплекси «початкова школа – дитячий садок» почали відкриватися в Україні на початку 80-х років ХХ століття, передусім, із метою збереження «неперспективних сіл». Водночас це мало розв'язати не тільки соціальну проблему, але й педагогічну, адже у такому закладі мають створювати можливості для інтеграції педагогічного процесу в дошкільній і початковій ланках освіти.

Вихідними положеннями в організації навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок» вважаються такі: сучасне демократичне суспільство потребує високоосвічених, здорових людей; об'єктивною основою формування особистості є родинне виховання, правила, традиції, що діють у селі, та соціальне буття, спосіб життя суспільства; різновікові стосунки; врахування особливостей сільської школи (малокомплектність, контактність між усіма членами колективу) та сільського середовища (відкритий спосіб життя жителів села, органічна єдність із природою, гуманні стосунки жителів села); залучення до виховної діяльності, крім дітей, їхніх батьків, сільської громади; навчально-

виховний комплекс «школа – дитячий садок» виступає як початковий підрозділ у системі неперервної освіти та виховання; розширення функцій комплексу «школа – дитячий садок» шляхом утворення нового у цьому напрямку навчального закладу «дитячий садок – школа – родина» [9, с. 8–10].

Поряд із проблемами початкова школа сільської місцевості має і певні переваги. Серед них – можливість створення інноваційних загальноосвітніх установ I ступеня з малою кількістю учнів (зокрема, «школа-родина»). Загальноосвітній навчальний заклад I ступеня «школа-родина» – це школа з малою наповнюваністю учнів, що створюється у сільській місцевості для надання якісних освітніх послуг учням молодшого шкільного віку, які перебувають на території зі складною демографічною ситуацією.

Метою діяльності «школи-родини» є створення умов, наближених до родинних, використання у вихованні учнів позитивного потенціалу народного календаря та родинної педагогіки, розвиток творчих здібностей, забезпечення отримання учнями відповідного віку якісної початкової освіти за місцем її проживання. Загальноосвітній навчальний заклад «школа-родина» дає можливість запровадити нову модель навчання, відмінну від класно-урочної, яка забезпечує індивідуалізацію навчально-виховного процесу.

Модель гуцульської школи (Яворівська школа-комплекс Косівського району Івано-Франківської області) є носієм автентичної культури гуцулів, оскільки виховання школярів на народних звичаях, обрядах, традиціях є першоосною у вивченні гуцульського фольклору і народного мистецтва. Виховний процес у школі-комплексі здійснюється на основі принципів єдності національного та загальнолюдського, гармонізації родинного і суспільного виховання.

З метою розвитку здібностей, обдарування, таланту і працездатності учнів упродовж 1997–2002 років на базі школи-комплексу було проведено експериментальне дослідження «Школа здібностей», яке уможливило виявити нахили та здібності учнів до різних видів діяльності. Життєдіяльність цієї гуцульської школи становить перспективну модель розвитку сучасного освітнього закладу в сільській місцевості.

У системі освіти сільського регіону впроваджується модель «освітній округ» – добровільне об'єднання навчальних закладів системи дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти, закладів культури, фізичної культури і спорту, підприємств, громадських організацій, що діють в межах адміністративно-територіальної одиниці [10]. Створення освітнього округу передбачає забезпечення рівного доступу дітей до якісної освіти, ефективне використання творчого потенціалу педагогічних працівників навчального закладу, раціональне використання навчально-методичної, матеріально-технічної бази закладів округу, зменшення негативних впливів, пов'язаних із відсутністю належних умов у сільських школах.

Завданнями освітнього округу є створення єдиного освітнього простору в межах визначеної адміністративної території та належних умов для забезпечення навчально-виховного процесу, розвитку творчих здібностей, нахилів, обдарувань дітей, реалізація профільного навчання, впровадження сучасних освітніх інноваційних технологій, координація навчально-виховної роботи в усіх закладах округу.

У моделюванні розвитку різних типів сучасних початкових шкіл сільської місцевості важлива діагностика середовища, чітке визначення мети, врахування специфіки освітнього процесу в означеному типі шкіл, форм і результатів господарювання (аграрний сектор села), різноманітних чинників соціального характеру, усієї соціальної інфраструктури, родини учнів, соціального довілля. Кожна зі сторін виступає як активний суб'єкт взаємодії, вкладаючи свої специфічні можливості та створюючи умови для взаємовпливу, доповнення, зростання виховного потенціалу іншого. Така взаємодія передбачає формування стратегії і тактики спільної діяльності, створення та забезпечення умов для її організації, змістовного наповнення, врахування при плануванні роботи інтересів і реальних можливостей усіх суб'єктів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Обґрунтування теоретичних основ та технології варіативного моделювання педагогічної системи різних типів початкових шкіл сільської місцевості, відмова від шаблонності в педагогічній діяльності, перехід на варіативність змісту й способів організації освітнього процесу сприятиме реалізації

інтелектуальних і творчих здібностей, самореалізації сільського школяра. Виділені та охарактеризовані нами типи початкових шкіл у сільській місцевості, зокрема: загальноосвітній навчальний заклад I ступеня, навчально-виховний комплекс «початкова школа – дитячий садок», «школа-родина», модель гуцульської школи, модель освітнього округу, а також перевірені часом авторські моделі сільських загальноосвітніх навчальних закладів в педагогічній спадщині В. Сухомлинського, О. Захаренка сприятимуть модернізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів, підвищенню якості шкільної освіти у сільській місцевості.

Зреалізований дослідницький пошук, не претендуючи на довершеність і вичерпність, уповноважений окреслити науково рентабельні напрями. Перспективним, зокрема, є подальше дослідження моделювання розвитку початкових шкіл сільської місцевості в аспекті взаємодії початкової і базової шкіл, залучення сільського соціуму до взаємодії.

Список використаної літератури

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4–6.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
3. Андрущенко В. П. Національна доповідь про стан та перспективи розвитку освіти в Україні / В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), В. М. Мадзігон (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови); за заг. ред. В. Г. Кременя. – 2-ге вид. – К.: Педагогічна думка, 2011. – 304 с.
4. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/911-19>
5. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
6. Мелешко В. Теоретичні засади моделювання розвитку сільських загальноосвітніх навчальних закладів / В. Мелешко // Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя початкових класів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 30-річчю педагогічного факультету / Упор. Г. Філь, Л. Стахів. – Дрогобич: Посвіт, 2009. – 440 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун» 2002. – 1440 с.
8. Селевко Г. К. Альтернативные педагогические технологии / Г. К. Селевко. – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 224 с.
9. Кузь В. Г. Педагогічні умови функціонування навчально-виховного комплексу «школа – дитячий садок» / В. Г. Кузь // Наукові основи організації педагогічного процесу в навчально-виховному закладі «школа – дитячий садок»: зб. наук. праць; голов. ред. В. Г. Кузь. – К.: Науковий світ, 2000. – С. 6–23.
10. Положення про освітній округ. Затверджено постановою КМУ № 777 від 27.08.10 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/8841>.

References

1. National Doctrine of Education Development. (2002). *Education of Ukraine*, 33, 4-6. (in Ukr.).
2. National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012–2021. Retrieved 31/01/2017, from <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>. (in Ukr.).
3. Andrushchenko, V. P., Beh, I. D., Burda, M. I. (2011). *The national report on the state and prospects of development of education in Ukraine*, 2. (in Ukr.).
4. The Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts in Ukraine. Retrieved 31/01/2017, from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/911-19>. (in Ukr.).
5. Pustovit, L. O. (2000). Dictionary of foreign words: 23000 words and phrases. Kyiv: Divira. (in Ukr.).
6. Meleshko, V. (2009). Theoretical modeling principles of rural secondary schools. *Modernization of teacher education as a basis for intensification of professional and ideological and methodological training of primary school teachers*: International scientific conference devoted to the 30th anniversary of the Faculty of Education. Compiled by G. Fil, L. Stakhiv. Drohobych: Posvit. (in Ukr.).
7. Busel, V. T. (2002). *Dictionary of Modern Ukrainian language*. (in Ukr.).
8. Selevko, H. K. (2005). *Alternative Pedagogical technology*. Moscow: Research Institute of Technology school. (in Rus.).
9. Kuz, V. H. (Ed.) (2000). *Pedagogical conditions of functioning of the educational complex "School - Kindergarten"*. A collection of scientific works. Kyiv: The Scientific World, 6–23. (in Ukr.).
10. Regulations on the educational district. Retrieved 31/01/2017, from <http://osvita.ua/legislation/other/8841>. (in Ukr.).

BERLADYN Olha,

Researcher, Head of Department promoting employment of students and graduates
Lesya Ukrainka Eastern European National University
e-mail: ola.lutzk@hotmail.co.uk

MODERNIZATION ASPECTS OF PRIMARY SCHOOLS DEVELOPMENT IN RURAL AREAS (SECOND HALF OF XX - BEGINNING OF XXI CENTURY)

***Abstract.** Introduction. The article analyzes trends of models development of modern primary schools in rural areas, generalized teaching experience of making rural schools models by teachers-innovators (second half of the twentieth century.). The prospects for modernization of various types of rural primary schools with the aim of increasing their competitiveness and quality of education are outlined.*

Purpose. The purpose of the article is to analyze the patterns of development in all educational institutions of rural areas. To reveal the possibility of introducing B. Sukhomlynsky and A. Zakharenko models of rural general educational institutions, modern educational technologies in the educational environment in the context of scientific achievements and requirements of the time.

The need to develop theoretical developments and practical action to modernize primary schools in rural areas is obvious, because attempts to improve educational system by making local changes do not bring a quality upgrade.

Originality. Modernization of the educational system of schools in rural areas by creating new models of secondary education and foresees increasing their competitiveness, quality of training of students.

Results. The study of theoretical bases and technology of educational system of different types of primary schools in rural areas, the rejection of banality in educational activities, the transition to the variability of the content and methods of educational process will facilitate the implementation of intellectual and creative abilities, self- fulfillment of rural students.

Conclusions. Distanced and characterized different types of primary schools in rural areas, including: general educational institutions of first degree, small primary schools, educational complex "elementary school – kindergarten" school-family, model of Hutsul school, model of educational area and tested by time schools modeled by B. Sukhomlynsky and A. Zakharenko will promote modernization of the schools, improving the quality of school education in rural areas.

***Key words:** modernization, models, primary school in rural areas, "School-Family", "School - Educational Area", model of Hutsul school, model of rural school in pedagogical heritages of B. Sukhomlynsky, A. Zakharenko.*

*Одержано редакцією 27.01.2017
Прийнято до публікації 30.01.2017*